

módot, az angol *comedy of manners*-regények klasszikusainak modorában, hogy a Talbot számára oly talányos, hősünk lelkében a szenvedély legmélyebb és legfájdalmasabb húrjait megpendítő hölgyike rendkívüliségéről az olvasó koránt sincs oly egyértelműen meggyőződve.) Az elszakíttatás fájdalmában senyvedő, utazása célját és értelmét ezúton egyszerre meglelt és elveszített Talbot alászáll a hajóbendő sötétjébe, melyben nem nehéz a mesék várbéli labirintusainak, a tudatalatti egyik szimbólumának a tengeri megfelelőjét felfedeznünk; ahol is többrendbéli kellemetlen felfedezéseket kénytelen tenni önmagáról. Az olvasóban az a fokozatos gyanú ébred, hogy Talbot, akinek a neve egyéb-iránt „kopót” jelent, a legalapvetőbb tényeket önmagával kapcsolatban változatlanul elhazudja önmaga előtt; amit az a hátborzongató, legalábbis Talbot számára minden bizonytalansággal hátborzongató sejtelem tetéz, hogy ezeket az igazságokat Talbotról mintha a hajó összes többi utasa birtokolni látszana... Még mielőtt az olvasó túlzottan rossz néven venné, hogy mindezidáig elhallgattam: Talbot utazása 1814-ben zajlik, elárulom: az időpont nem fontos igazából. Másként mit kezdhethetnénk például az olyanféle jelenetekkel, amikor a szereplők, egymástól függetlenül, a Childe Harold olyan strófáit idézgetik, melyek ez idő tájt még meg sem születtek? Golding amúgy is oly élvezettel látszik tobzódni a különféle nyelvi és stílusbeli anakronizmusokban (és egyébként is előszeretettel járattja a bolondját velünk; olvasó legyen például a talpán, aki a sorok közül, a mellébeszélések áradatából kibogarássza, hogy Talbot – mellesleg – *kém*), hogy azt kell hinnünk, hősünk *útja* valójában téren és időn kívüli utazás; igazi tartalma pedig nem más, mint a mesék örök témája: megbirkózik-e a hős az önmaga sötétségét jelképező hétfejű sárkánnyal? Talbot, amikor az utolsó lapokon a sorsára hagyjuk, szemlátomást még mindig nem készít egészen a reá váró belső útra (az, ha Golding egyáltalán úgy dönt, hogy részelteti benne, a „harmadik kötetre” marad): dermedten nézi a tenger mélyéről felmerülő szörnyet, s egyelőre képtelen (vagy, arisztokratikus finnyásságát ismervén, nem óhajt – ki tudja?) birokra kelni véle. A szörny kicsúszik a kezéből, visszaszáll azokba a régiókba, ahol minden – mint hajónk neve is – homályban marad.

VÁGHY LÁSZLÓ

A különállás regénye

Nádas Péter: Egy családregény vége

„Hans Castorp történetét akarjuk elbeszélni – nem Hans Castorp kedvéért, hanem a történet kedvéért, amelyet az elbeszélésre nagymértékben érdemesnek látunk (s itt Castorp javára mégis hadd említsük meg, hogy az ő történetéről van szó...)”
– írja Thomas Mann a *Varázshegy* elején.

Nádas Péter nem él effajta tapintatos írói instrukcióval, mely az olvasót eleve a szerző által kijelölt ösvényre terelné, s nem engedné feleslegesen tévelyegni az elbeszélés útvesztőiben – magára hagyja. A családregény, műfaja szerint, nem fikció: az írónak „kötelessége” az olvasó által is ismert történelmi tényekkel, adatokkal, évszámokkal stb. hitelessé tenni történetét. Nádas ezzel szemben jószöveget még nevet sem ad szereplőinek; a főhős nevét is csak az utolsó oldalakon tudjuk meg. Elkezdődik a regény, és az olvasó ijedten kutat valamilyen támpont után, hogy el tudja helyezni térben és időben az olvasottakat. De tudomásul kell vennie, hogy a XX. századi művész – legyen az zenész, képzőművész vagy író – nem tesz engedményeket közönségének. Sokkal inkább foglalkoztatja az emlékekből, képzeletből sorokká (dallammá, képpé) rendezett belső világ, mint a befogadóra tett hatás. Persze ez a magunkramaradottság egyben termékeny szabadságot is jelent: zavartalanul bóklászhatunk a szöveg labirintusában.

Nádas Péter másodszor is megjelent regénye, az *Egy családregény vége* naplóba illoen személyes, mégis erőt vesz rajtunk a *déjà vu* érzése. Egyéni, miközben cseppet

sem magánérdekű, hiszen a történelem megemészthetlensége, a tragikus sorsok feldolgozhatatlansága mindannyiunkat érint. Életünk foglalja keretbe a mindenkori történelmi eseményeket, ezért, amikor Nádas családnyomozás ürügyén végigéli a történelmet, a családi történetírás epikai folyamába szükségszerűen keverednek saját tapasztalatai. Nehezen szakad ki a gyerekkor vonzásköréből, s mivel az emberek különböző élményekkel teli gyerekkora meghatározhatja, vagy legalábbis befolyásolhatja későbbi életét, a „milyen voltam” bizonyítékait használja fel a „milyen vagyok” tanulságaként. (Mindehhez hozzátehető, hogy ha a hetvenes években egy író 8-10 éves gyereket választ könyve főhősének – aki a világ összefüggéseit alig, vagy csak a maga módján érti –, és pusztán e gyerek által látható, érzékelhető dolgokat tárja elénk, a cenzúra kevésbé vádolhatta etikai vétséggel, bármifajta társadalmi ideológia iránti elkötelezettséggel vagy éppenséggel történelmi részrehajlással.) A kérdés persze az, hogy a múltat milyen mértékben érezhetjük felelősnek jelenünkért? A történelmi idő alakítgat, vagy a genetika mindmáig titokzatos programja önt formába, s leszünk olyanok, amilyenek?

Két, egymással szorosan összefüggő történet bontakozik ki a regény lapjain, de csak akkor áll össze egészé, ha az emlék, mese, fantázia-darabkákat sikerül puzzle-szerűen egymás mellé rakosgatni. Az egyik, Simon Péter laza asszociációinak szövedéke a nagyszülei halála előtti egy évről és az utána következő néhány hétről, amit apja letartóztatása és a nagyszülők halála miatt intézetben tölt. A másik, maga a családi krónika, melyet a már süket nagyapa ordít hétről hétre unokája fülébe: egy zsidó család mitikussá növelt üldöztetése, menekvése, túlélése és pusztulása. A legenda évezredek óta szállt apáról fiúra, nagyapáról unokára, míg eljutott Simon Péterig, aki a regényidő szerint a család legfiatalabb, utolsó ága. Nagyapja a történet többszöri újramondásával testálja rá a közös sorsot, hogy ezzel a beavatással váljon annak részesévé. A zsidó identitás potenciális veszélyt jelentő dilemma: vagy azonosulnak a kiválasztottság ünnepélyes-felemelő tudatával, egyszersmind vállalva a folytonos üldözést, vagy – a túlélés reményében – ellene szegülnek a religio parancsának. A háború utáni Magyarországon különösen embert próbáló a választás.

A történet szerint a család utolsó három generációja – nagyapa, apa és fiú – háromféleképpen válaszol a kihívásra. A nagyapa, aki a család történetét megmásítani már nem tudja, utólag korigál; ősi hagyományokból épít új mitológiát, hogy példázatával kivesse a következő nemzedéket a kudarcok pusztájából. Megértette, hogy mert Cirénei Simon, a család őse nem ismerte fel a messiást a keresztfá súlya alatt görnyedő Jézusban, elvesztették az isteni kegyelmet – a kiválasztottság nem érdem, hanem büntetés. A külvilágtól elfordulva, fokozatosan elhanyagolta munkáját, lassan „teljesen beleőrült a tudományába, amíg nem tisztázza, létezik-e Isten személy szerint”. Nyolc évig rejtette a „titkok titkát”, míg a „nyolc évig tenyésző kétely” Simon Péterben „kalászba szökik és aratásra érik”. Unokájának a felismerést adományozza mint a végzet elkerülésének egyetlen lehetséges módját. De nagypapában hiába fogalmazódnak újra a kérdések, feleslegesen érvényteleníti a Simontól eredő család évezredek példázatát, nem képes megállítani a nemzedékeken át hömpölygő szenvedéstörténetet. Hasztalan hoz áldozatot: „ezért vettem keresztény nőbe a magomat, de az apád zsidó nőt vett el, amit én nyertem, azt ő elveszítette benned”; a kiválasztottság ereje nem ment meg a pusztulástól.

Az apa politikai tiszt a határ mentén. Jóllehet él még benne a feltétlen szolgálat és hit képessége, de ezzel már nem Isten felé fordul, mint felmenői, hanem a világi hatalomnak kötelezi el magát. Miután hamis tanúként vallomást tett egy politikai perben, kiveti magából az egyébként általa is működtetett rendszer – letartóztatják. Igaztalan ügyet vállalva magára, önkényesen töri össze a mítosz megtartó hitelét, miközben a saját maga építette reális világ is szétesik.

Simon Péter örökségként kapja a túlélésnek e két modelljét. Még ha eldönthető, vagy elfogadható lenne is a két minta közül bármelyik, a kisfiúban meglévő ösztönös megfelelni akarás alapvetően gátolja a választást. A torz történelmi időszak torzult szemléletei közti konfliktust képtelenség feloldani. S mialatt Simon Péter előtt a nagypapa elbeszélése nyomán a múlt, apja letartóztatása után a jelen is lelepleződik, s ahogy fokról fokra egy új – apja és nagyapja által is ismeretlen – tudás birtokába jut, óhatatlanul eltávolodik

a család ősi, és a jelen diktatorikus törvényeitől; eltávolodik Istentől, a társadalomtól, hogy a különállást válassza.

A családrégény tehát véget ért. Nagyapa meghal, nincs, aki tovább örökítse a mitikus családtörténetet. Az apa nem tudott, és nem akart azonosulni sorsával, hiábavaló célt választott, kiszakítva magát a mítosz hatósugarából. A fiú, noha gyerekként kerül szembe a választás kényszerével, éppúgy nemet mond a más formában, de újra és újra megismétlődő legendára, mint a jelen világ álságaira. Miután a külvilágtól elzárt, a koncepciók perek világát pontosan leképező intézetbe kerül, megérti nagyapja egyik utolsó tanítását: „Vérünkben az összes eddigi korok. Ösztöneinkben a menekülés”, s többé nem passzív szemlélője az eseményeknek, nem hagyja, hogy a történelem keresztülsöpörjön rajta; nagyapa kinyilatkoztatását meg nem tagadva, kilép nemzetségének a jelenben is pusztító körforgásából.

Így teljesedik be Nadas Péter mottóként választott újszövetségi igéje: „És a világosság a sötétségben fénylik, de a sötétség nem fogadta be azt.”

Nadas Péter: *Egy családrégény vége*, Jelenkor Kiadó, 1994.

SKALICZKI ORSOLYA

Láthatatlan egypercesek

Örkény Istvánt nem költészetéről ismerjük. Novellái között – a Példázatok között – azonban találkozhatunk két olyan szöveggel, amelyek megfelelnek a verssel szemben támasztott alapvető követelménynek, vagyis „nem érnek ki a lap széléig”. A Türelmjáték körkörös kompozícióba zárt, mégis a végtelent s nyitott világképet asszociáló megformáltságával erősebben idézi a próza szerkesztésbeli hagyományait és az örkényi groteszk látásmódot, a Csupa közhely azonban mondandójának nyelvi kifejtését és megkomponáltságát tekintve is tévedésmentesen tekinthető versnek.

Örkény István: Csupa közhely

Zsuzsának

Két test, egy lélek
Nem tudok nélküled élni
Ha távol vagy, veled időznek gondolataim
Pedig ki hitte volna
Mi rejtőzik az idő méhében
Nem lehet azt kiszámítani
Mert csak a vak szerencse műve
Rég volt, talán igaz se volt
Hogy egymást kézen fogva
Egymásnak vállat vetve
Nekivágtunk a meredeknek
Szembenézve az élet viharával

Pedig csak most jön a nehéze
Mert nincs pardon
A természet törvényei ellen
Télen mindent belep a hó
Tavasszal kirügyeznek a fák
Ősszel elhullatják lombjukat

És akkor nincs tovább
Múlik az idő
Rövid az élet
Mindén perc drága

Egyszer értünk is eljön a halál
Ahonnan még nem tért meg utazó
És nincs ellene orvosság a kertben

De ha majd becsapja utánunk az ajtót
Akkor sem áll meg a világ
Jönnék majd utánunk mások
Ahány csöpp van a tengerben, annyi
Élik a maguk életét

Míg csak rajtuk is át nem fut a hideg
Földbe nem gyökerezik a lábuk
S tanácstalanul néznek vissza ránk
Mintha elvesztettek volna valamit.